

REFORME MEDRESA U VRIJEME REISU-L-ULEME DŽEMALUDINA ČAUŠEVIĆA I DANAŠNJE REFORME MEDRESA

Abdulgafar VELIĆ

Sažetak

Muslimanske obrazovne institucije (medrese) su cijelo XX stoljeće prolazile kroz stalne promjene i prilagođavanja različitim sistemima i potrebama vremena. Stoga djelovanje bosansko-hercegovačkih medresa u XX stoljeću treba posmatrati kroz najmanje četiri perioda; period Austro-Ugarske vladavine (1878 – 1918), period Kraljevine SHS i Jugoslavije (1918 – 1945), period Socijalističke Jugoslavije (1945 – 1992) i na koncu period nezavisne Bosne i Hercegovine (od 1992. godine do danas).

Ovaj tekst je usporedba reformi medresa u vrijeme reisu-l-uleme Džemaludina Čauševića (obavljao funkciju reisu-l-uleme od 1914. do 1930.) sa posljednjim reformama medresa tj. sa današnjim stanjem. Rad iznosi podatke u kakvom stanju su bile medrese za vrijeme A-U, zatim tokom Prvog svjetskog rata, te za vrijeme Kraljevine Jugoslavije. Također u kratkim crtama se opisuju reforme medresa i uloga reisu-l-uleme Džemaludina Čauševića u istim.

U drugom djelu se iznosi današnje stanje u medresama na području Rijaseta Islamske zajednice u BiH, uspoređuju ova dva perioda, okolnosti i prilike u kojima su djelovale i djeluju medrese, te poredi programi rada, nastavna pomagala i nastavni kadar.

Položaj i stanje bosanski muslimana od dolaska Austro-Ugarske monarhije do danas možemo usporediti sa stanjem i položajem vjerskih škola - medresa. Naime istu sudbinu su ove obrazovne institucije djelile sa svojim narodom - bosanskim muslimanima u posljednjih stotrideset godina.

Od 1878. godine do danas Bosna i Hercegovina i bosanski muslimani su bili u sastavu različitih država i političkih sistema. U svim tim sistemima pred bosanskim muslimanima se nalazila zadaća da se na prvom mjestu izbore za svoj položaj kako u vjerskom tako i političkom i kulturnom pogledu. Mora se priznati da je bosanskim muslimanima bilo uistinu teško odrediti svoju ulogu u jednoj katoličkoj Austro-Ugarskoj, zatim prosrpskoj Kraljevini Jugoslaviji, fašističkoj Nezavisnoj državi Hrvatskoj te u ekstremnom ateizmu komunističke Jugoslavije. Tek pred kraj XX stoljeća za bosanske muslimane dolazi povoljnije vrijeme. Na referendumu održanom 29. februara 1992. godine građani Bosne i Hercegovine se izjašnjavaju za slobodnu i nezavisnu republiku Bosnu i Hercegovinu.

Kao i Bošnjaci tako i muslimanske obrazovne institucije su prolazile kroz stalne promjene i prilagođavanja različitim sistemima i potrebama vremena.

Prilike u kojima je reisu-l-ulema Džemaludin Čaušević djelovao

Na položaj reisu-l-uleme Džemaludin Čaušević je zvanično stupio pred sami Prvi svjetski rat, tačnije 26. marta 1914. godine. Na tom položaju ostaje sve do 1930. godine kada je podnio ostavku zbog neslaganja sa srpskim (jugoslovenskim) vlastima. Funkciju vrhovnog vjerskog autoriteta bosanskih muslimana je obavljao u izuzetno teškom vremenu. Period za vrijeme Austro - Ugarske uprave obilježava velika iseljavanja muslimana u slobodne dijelove Osmanske države, bojkot austrougarskih obrazovnih institucija od strane bosanskih muslimana, borba za vakufsko-mearifsku autonomiju, podjele na vjersku i svjetovnu inteligenciju itd.. Muslimanske mase u BiH su bile zatvorene u sebe, odbijajući svaku moguću integraciju u kulturno-civilizacijski kontekst A-U. Najveće posljedice te muslimanske konzervativnosti se ogledaju u slaboj obrazovanosti bosanskih muslimana za razliku od svojih susjeda Srba i Hrvata, te u teškoj situaciji u muslimanskim prosvjetnim institucijama. U ovakvom stanju muslimani dočekuju Prvi svjetski rat.

Period za vrijeme Kraljevine Jugoslavije obilježava česta ubistva muslimana, pljačku njihove imovine, oduzimanje i uništavanje vakufa, te nasilje i razbojništva od strane većinskih Srba. To je dovelo do teške ekonomske situacije kako pojedinaca tako i institucija bosanskih muslimana. Upravo je to bio razlog da mnoge medrese prekinu sa nastavom i da se zatvore.

Najteži periodi za medrese u XX stoljeću

Pošto su medrese bile najzaslužnije za očuvanje islama i kao takve predstavljale bedem i temelj islama na ovim područjima kominističke vlasti nakon Drugog svjetskog rata kreću u akciju zatvaranja bosansko-hercegovačkih meresa. Od svih medresa, a bilo ih je više od 40 na početku stoljeća, jedino je Gazi Husrev-begova medresa u Sarajevu nastavila sa radom. Pošto period nakon Drugog svjetskog rata karakterizira jedna systemska najezda na religiju i proganjanje, zatvaranje i ubijanje tradicionalne uleme bosanskih muslimana tako su muderisi i učenici Gazi Husrev-begove medrese bili prvi na udaru tog ekstremnog državnog ateizma.

Period tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu od 1992 - 1995. godine je također bio izrazito težak. U proljeće 1992. godine zbog ratnih dejstava dolazi do prekida nastave u Gazi Husrev-begovoj medresi. Bježeći pred srpskim-agresorom izbjegli građani sa padinskih mjesta Sarajeva su se smjestili u prostorije muškog internata medrese, dok je u ženskom internatu bila smješšana vojna jedinca odreda Fatih. Inventar škole nakon godinu dana biva gotovo u potpunosti uništen. Tako u školskoj 92/93. godini uopće nije bilo nastave ni upisa. U jesen 1993. godine medresa otvara jedno istureno odjeljenje u Zenici. Formirana su tri odjenjena II, III i IV, te nakon odslušanij predavanja ispiti su se polagali na kraju školske godine. U Sarajevu je 1993. u teškim okolnostima oformljeno odjeljenje prvog razreda. Nakon što se adaptirala zgrada medrese toliko da se nastava može održavati u jesen 1994. nastava u Gazi Husrev-begovoj medresi se počinje odvijati punim kapaciteteom. Organizovan je prevoz učenika iz Tuzle, Zenice, Mostara i drugih, u to vrijeme,

slobodnih teritorija do Hrasnice, odakle su kroz sarajevski ratni tunel ulazili u glavni grad. Te školske godine se pod granatama, bez struje, vode i grijanja odvijala nastava. Učenici su u kanisterima donosili vodu za abdest i ličnu higijenu i na taj način se izlagali stalnim snajperskim udarima. U Sarajevu je tokom opsade bila raširena i zarazna bolest – žutica, koja nije zabišla ni jedan dobar broj učenika medrese. Vrijedi istaći veliku zaslugu nastavnog osoblja i ljudi koji su se brinuli za toliki broj učenika. Snadbjeti medresu hranom koja će biti dovoljna za tri stotine učenika u ratom okruženom Sarajevu je bilo uistinu teško. Također medresa je zaslugom ovih ljudi bila u sklopu priroteta električne energije, tako da je u svakoj učionici bila po jedan grijalica na struju. Direktor medrese u to vrijeme je bio prof. Rešad Bilalić, dok je upravnik medrese bio prof. Alija Mulić, koji i danas uz ostale profesore medrese časno obavlja svoj posao.

Ponovno pokretanje i otvaranje novih medresa

Početak posljednje decenije XX stoljeća dolazi do ponovnog pokretanja pojedinih starih i otvaranja novih medresa. Najveća stradanja koja su Bošnjaci od 1992. do 1995. godine pretrpjeli nisu bila prepreka da se pokrene nastava u novih pet medresa u BiH.

Na inicijativu lokalne uleme i lokalnih organizacionih djelova Islamske zajednice, Rijaset IZ Bosne i Hercegovine donosi odluku o otvaranju novih medresa. Naime za vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu i opsade Sarajeva, koja je trajala cijeli rat, veliki broj učenika iz drugih mjesta kao i van BiH nije mogao doći do Sarajeva. Zbog ove činjenice kao i to da se nastava u Gazi Husrev-begovoj medresi održavala u ekstremnim uslovima dolazi do otvaranja novih medresa u Zagrebu i Velikom Čajnom kod Visokog 1992. godine. Iste godine se ponovo pokreće Cazinske medrese Džemaludin Čaušević a naredne godine i Behram-begove medrese u Tuzli. U naredne dvije godine se pokreću i ponovo oživljavaju Elči Ibrahim-pašina medresa u Travniku i Karadžoz-begova medresa u Mostaru.

Danas se na području Rijaseta IZ Bosne i Hercegovine nastava održava u osam medresa. Šest medresa je na području Bosne i Hercegovine, dok su dvije u susjednim državama; medresa Ahmed Smajlović u Zagrebu (Hrvatska) i Gazi-Isa-beg medresa u Novom Pazaru (Srbija).

Reforme medresa u vrijeme reisu-l-uleme Džemaludina Čauševića

Muslimanske vjerske škole (medrese), koje su osnovane i podignute za vrijeme tursko-osmanske uprave u Bosni i Hercegovini, sa dolaskom Austro-Ugarske 1878. godine su vapile za temeljitom reorganizacijom. Nastava u medresama se i dalje održavala samo na turskom jeziku, udžbenici su bili oskudni i nesređeni, nije se vodilo računa o čitanju i pisanju i učilo se uglavnom napamet. Ovakve medrese nisu mogle proizvoditi kadar koji bi odgovorio zahtjevima novog a nadasve bremenitog i teškog vremena za muslimane.

Austro-Ugarska se u početku nije puno bavila medresama. Vidjevši da nema koristi od postojećih medresa 1884. godine Austro-Ugarska otvara Mektebi-nuvab, koji će obrazovati šerijatske sudije. Drugi korak Austro-Ugarske je bio reforma mekteba pretvarajući ih u muslimanske osnovne škole (mekteb-i-ibtidai).¹ Za potrebe ovih reformiranih mekteba otvoren je *Daru-l-muallimin*, u svrhu odgajanja nastavnika.

Austro-Ugarska nije izbjegavala reformu medresa zato što nije željelo ili što joj nije bio interes. Naprotiv taj sistem je želio imati obrazovan vjerski kadar koji će bolje sagledavati potrebe tog vremena, ali reforma medresa u Bosni i Hercegovini je bio nadasve velik problem kako za Austro-Ugarsku tako i za samu Islamsku zajednicu.²

Za Nijaza Šukrića ovaj problem je imao duboke društveno-civilizacijske korijene i širinu: On u knjizi *450 godina Gazi Husrev-begove medrese* navodi sljedeće probleme:

- *sučeljavanje dotadašnjeg islamskog tradicionalnog obrazovanja sa modernim evropskim znanostima i metodama na našim prostorima*

¹ Fikret Karčić, *Bošnjaci i izazovi modernosti*, El-Kalem, Sarajevo, str. 90.

² Nijaz Šukrić, *Gazi Husrev-begova medresa u vrijeme Austro-Ugarske uprave (1878 - 1918)*, 450 godina Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu, Sarajevo, 1988., str. 41-42.

- sukob vjerskog (duhovnog) i laicističkog (materijalističkog) gledanja na svijet, koji do tada nije bio izražen u obrazovnom procesu Muslimana, naročito ne u medresama, zbog nepostojanja oštih razlika u vjerskom i svjetovnom kao i zbog zakržljalosti polemičkog duha u nastavi
- prodor zapadne kršćanske etike i ponašanja u islamski odgoj i obrazovanje
- transformacija orijentalne arapske pismenosti u latiničko-ćiriličnu pismenost
- zamjena orijentalnih jezika sa lokalnim srpsko-hrvatskim i zapadnim jezicima (njemački i mađarski)
- upotreba novih udžbenika iz svjetovnih predmeta
- razlika u metodologiji izlaganja i raspored predmeta
- pitanje adekvatnih kadrova za svjetovne predmete³

Prvi koji je pokušao stvari pokrenuti sa mrtve tačke je bio Džemaludin ef. Čaušević. Kao tadašnji ugledni član Ulema medžlisa najenergičnije se zalagao za reformu medresa. Tako 1907. godine predože da se u najglavnijim medresama, Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu i Behram-begovoj medresi u Tuzli, uvede prijemni ispit a da ostale medrese budu pripravnice za ove dvije medrese.⁴

Godinu dana kasnije će izraziti žaljenje što njegov prijedlog, za kojeg je smatrao da je umjestan i opravdan, nije prihvaćen, te dodaje „... što se nije bar jedan dio medresa, makar u svakom okruženju po jedna, tako uredila, da bismo dobili vrsne softe.“⁵

Broj medresa za vrijeme A-U se iz godine u godinu mjenjao. Taj broj se kretao između 39 koliko ih je bilo 1882. godine pa do 37 pred sami početak rata.⁶ Na kongresu muslimana intelektualaca, održanom 1927. godine povodom proslave Gajretove dvadesetpetogodišnjice, reisu-l-ulema Čaušević je iznio referat u kojem je iznio tadašnju situaciju sa prosvjetom među muslimanima. Iznoseći podatke o broju medresa Čaušević navodi:

Prije 20 godina imali smo 43 medrese, gdje je bilo 1766 đaka. U okružju sarajevskom bilo je 12 medresa, u banjalučkom 6, bihačkom 2, tuzlanskom 12, travničkom 5, mostarskom 6. Sad je spao broj medresa na 18, i to: u sarajevskoj oblasti 6, u banjalučkoj 2, u bihačkoj 1, u tuzlanskoj 5, u travničkoj 2, u mostarskoj 2 medrese.⁷

Poslije Prvog svjetskog rata broj medresa u Bosni i Hercegovini kako se vidi iz navedenih citata se upolovio. Sa druge strane u ovom periodu imamo i prve reformirane medrese. Kako navodi Čaušević Gazi-Husrev begova medresa u Sarajevu, Behram-begova u Tuzli, Fejzija u Travniku i Bihačka medresa su reformirane dok su ostale medrese i dalje radile po starom planu i programu.⁸

Ulema medžlis i vakufsko-mearifski sabor su 1921. godine donijeli odluku da se ujedini Gazi Husrev-begova Kuršumli medresa i Hanikah medresa u jednu medresu pod imenom Gazi-Husrev-begova medresa. Da bi učenici upisali ovu medresu potrebno je bilo da imaju završenu osnovnu školu i da nisu stariji od 14 godina. Uz predmete kiraeet, akaaid, fikh i arapski jezik uveden je i srpsko-hrvatski jezik, matematika, zemljopis, prirodopis, crtanje i krasopis. Svjetovni predmeti su se počeli učiti kao i svim drugim javnim srednji školama. Također i udžbenici su bili kao i u drugim javnim školama. Sa narednim školskim godinama dolazi i do uvođenja novih predmeta; historije, fizike, hemije, higijene pored ahlaka i historije islama kao vjerskih predmeta. U trećem razredu se uvodi i turski jezik.⁹

U augustu 1925. godine Vakufsko-mearifski sabor je na prijedlog Ulema medžlisa usvojio pravilnik Gazi-Husrev-begove medrese. Od tada se medresa oragnizira u tri tečaja i to pripravnici (u koji se primaju učenici koji su navršili deset godina) srednji (učenici koji su navršili 14 godina) te viši tečaj. Svaki tečaj traje po četiri godine. Za svaki razred je

³ Ibid, str. 42-44.

⁴ Ibid, str. 45.

⁵ Ibid, str. 45.

⁶ Ibid, str. 44-45.

⁷ Reis Džemaludin Čaušević – prosvjetitelj i reformator 2, priredili Enes Karić i Mujo Demirović, Ljiljan, Sarajevo, 2002., str. 273.

⁸ Ibid, str. 273.

⁹ Hafiz Mahmud Traljić, Gazi Husrev-begova medresa između dva rata (1912 – 1941), 450 godina Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu, str. 85-86.

propisan broj predmeta, nastavni sati kao i literatura. Školske 1931/32. godine uvodi se i njemački jezik u svim razredima srednjeg i višeg tečaja, kao i građansko pravne nauke, imamet i administracija.¹⁰

Za direktora medresa 1924. godine je izabran Muhamed Emin ef. Dizdar, koji je tu funkciju preuzeo od Ibrahim ef. Imširovića. Muahmed Emin ef. Dizdar je podsticao reformu medrese, zatim proširivanje zgrade medrese, te za nastavnike i pedagoge je uzimao u to vrijeme najsposobnije muderise i profesore. Poslije smrti Muhameda ef. Dizdara upravljanjem medresom je preuzeo Ahmed ef. Burek.¹¹

Kada je pitanju Behram-begova medresa u Tuzli prijelomni događaj u reformi Medrese je dolazak hafiza Salih-ef. Sivčevića na mjesto upravitelja 1922. godine. On je uveo reforme koje su imale za cilj da poboljšaju njen rad, a najznačajnije su:

- uvodi se razredna nastava, prvo dva razreda 1923., a kasnije pet razreda
 - školske 1923/24. godine obnavlja zgradu Medrese i u nju smješta i internat za učenike
- osniva kuhinju za učenike, u spavaonice unosi krevete a u učionice klupe
 - u nastavni program uvodi svjetovne predmete
 - uvodi internatske propise i pravila
 - od 1923. godine uvodi prijemni ispit iz kirata i uslovljava upis završenom osnovnom školom
 - 1924. godine formira savremenu biblioteku.

Ovaj način rada u Medresi primjenjivao se sve do prekida njenog rada 15. januara 1949. godine. Nastavni plan i program se kao u Gazi Husrev-begovoj stalno usavršavao što je znatno uvećalo i zainteresiranost učenika za pohađanje medrese.

Pred Drugi svjetski rat Medresa je imala ukupno dvadeset prostorija u kojima se moglo smjestiti 120 učenika. U nastavi je korišteno preko 100 udžbenika, a izučavalo se 25 nastavnih predmeta. Medresa je radila i tokom rata, ali u veoma teškim uslovima. Školske 1948/49. godine učenici su nakon povratka sa zimskog odmora, 15. januara, obaviješteni da se rad medrese obustavlja do daljnjeg.¹²

Najveći borac za prosvjetu bosanskih muslimana u prvih nekoliko desetljeća XX stoljeća je zasigurno reisu-l-ulema Džemaludin Čaušević. Bio je uvjerenja da nema napretka bosanskim muslimanima u vjerskom, političkom, ekonomskom, kulturnom pa i u svakom drugom pogledu bez reforme i unapređenja vjerske nastave, kako u mektebima tako i u javnim školama i medresama. Kao reisu-l-ulema zahtijevao je reformu obrazovanja, uvođenje novog plana i programa za medrese, polaganje ispita, pisanje udžbenika na bosanskom jeziku, koji će zamjeniti one na turskom i arapskom jeziku itd..

Usporedba stanja medresa na početku i kraju XX stoljeća

Današnja situacija i prilike za razliku od vremena kada je Džemaludin Čaušević obnašao funkciju reisu-l-uleme karakterizira veća sloboda kao i bolji položaj bosanskih muslimana. Po prvi put u XX stoljeću, početkom devedestih godina Islamska zajednica i njeni projekti imaju punu političku podršku, kako od lokalnih tako i od državnih političkih struktura. Po prvi put u svojoj historiji Islamska zajednica je neovisna i slobodna u svom rad.

Zahvaljujući povoljnoj političkoj klimi, a posebno strukturama vlasti države Bosne i Hercegovine, krajem prošlog stoljeća je vraćen jedan dio oduzete vakufske imovine Islamskoj zajednici. To će od velike koristi biti za novootvorene medrese. Naime trećinu troškova medresa snose kantonalne vlade, što pokriva plaće nastavnim osoblju i uposelnicima medresa, dok ostale troškove pokriva Islamska zajednica iz *bejtu-l-mala* kao i od prihoda vakufa. Svakako u izgradnji savremenih i moderno opremljenih zgrada i prostorija medresa u dobrom djelu treba zahvaliti donacijama iz muslimanskog svijeta.

¹⁰ Ibid, str. 86.

¹¹ Ibid, str. 89.

¹² Vidi više na službenoj internet stranica Behram-begove medrese u Tuzli; www.medresatz.edu.ba/?jezik=BS&dio=info&naziv=historija

Ogromna je razlika u opremljenosti nastavnih pomagala i internata medresa na početku i na kraju stoljeća. Dok su danas medrese opremljene savremenom opremom i nose epitet najopremljenijih škola u BiH prije sto godina medrese su bile u izuzetno teškoj situaciji, nastava se održavala u neuslovnim prostorijama. Prema defterima Gazi Husrev- begovog vakufa u jednoj sobi Kuršumlije medrese gdje bi trebalo biti dva učenika bilo je smješteno nevjerovatnih dvadeset i četiri učenika. Nastava se održavala u tradicionalnim halka sistemu, koji je stoljećima bio zastupljen u Osmanskoj državi i muslimanskom svijetu. U tim halka sistemima su učenici iz svih godina polukružno sjedili i pomno slušali izlaganje svog muderisa. Na kraju godine nije postojalo polaganje ispita, već samo svjedočanstvo (šehadetnama) o praćenju nastave. Čaušević se zalagao da se nastava uskladi sa zahtjevima vremena, da se uvede Nastavni plan i program u medrese, da se nastava izučava po predmetima, te da se uvede polaganje ispita. Posebno je insistirao na uvođenju svjetovnih predmeta u sve razrede medresa. Nakon dugogodišnjeg ubjeđivanja sa zatvorenim tradicionalnim krugovima tek nakon Prvog svjetskog rata dolazi do reforme u nastavi samo u centralnim medresama u BiH.

Reforma medresa 2004. godine

Deset godina nakon pokretanja medrese postaju prestižne srednje škole u Bosni i Hercegovini. Medrese upisuju najbolji učenici, uglavnom odlični, od kojih je veliki broj učenika generacije. Također, okupljen je i najkvalitetniji nastavni kadar. Svake godine iz osam medresa izađe 350 svršnika. Većina svršnika medresa upisuju razne fakultete (72 % učenika studira dok 28 % radi u imamskoj i vjeroučiteljskoj službi).¹³ Iako su svoj rad počele u neuslovnim i iznajmljenim prostorijama situacija danas je na zavidnom nivou. Medresu su smještene u novo sagrađene ili adaptirane objekte. Kada je u pitanju opremljenost situacija je takva da su u boljem položaju nego prosječne državne srednje škole.

Sa druge strane pošto nije postojala jedinstvena strategija IZ pri pokretanju medresa pojavio se problem sa velikim kadrom kojeg medrese proizvode, za kojeg IZ nema rješenja. Također nastavni planovi i programi u medresama su preopširi i prebukirani. Dok se u medresi nastava održava za 28 predmeta u jednoj općoj gimnaziji ima svega 19 predmeta.¹⁴ To je iz razloga što su ciljevi medrese dvojaki. Na prvom mjestu se želi obrazovati budući imami, hatibi i muallimi a drugo svršnici medresa se pripremaju za nastavak školovanja i to na svim fakultetima. Također nastavni kadar u medresama je neujednačen. Upravo zbog toga postoji velika razlika u kvalitetu svršnika medresa. I na kraju pitanje je da li je svršnik samo srednje škole, u ovom slučaju medrese, dovoljno osposobljen da obavlja tako zahtjeva posao imama, hatiba i muallima. Da li osoba sa srednjom školom može voditi zahtjevne džemate, kakvi su danas bosansko-hercegovački.

Sve ovo navedeno je bilo povod da se 3. i 4. novembra 2001. godine organizuje okrugli sto, u organizaciji *Novog muallima*, pod nazivom *Obrazovni sistem u Islamskoj zajednici*. Na ovom okruglom stolu su uzeli učešće predstavnici Rijasetu IZ, medresa, islamskih akademija, Fakulteta islamskih nauka, te drugi naučnici i istknute ličnosti. Svi učesnici su se složili da je potrebna promjena u programu medresa kao i promjena u profiliranju poziva. Danas ne može zadovoljiti potrebe zahtjevnog poziva imama, hatiba i muallima neko ko ima samo završenu samo srednju školu itd.

Na tragu ovog okruglog stola Rijaset IZ će na svojoj sjednici održanoj 28. jula 2004. godine donijeti odluku o reformi Nastavnog plana i programa u medresama. Donešen je novi Nastavni plan i program koji se počeo primjenjivati u školskoj 2004/05. godini. Nastavni predmeti su raspoređeni u pet nastavnih područja: islamsko, jezičko, društveno, prirodno-matematičko i multidisciplinarno. Ono što je novina u ovom Nastavnom planu i programu je to što pored zajedničkog djela za sve učenika Nastavni plan i program sadrži i izborne i fakultativne predmete. Izborni dio čine po dva predmeta u izbornoj grupi. Izborne predmete i izborne grupe predlaže učenicima (u III razredu) nastavničko vijeće škole. Škole zavisno od svojih finansijskih i prostornih mogućnosti, kadrovske potencijala, interesa učenika i drugih uvjeta, formiraju izborne grupe. Nastavu iz predmeta izborne grupe, za koju su se opredijelili, učenici su obavezni redovno pohađati u III i IV razredu. Zahvaljujući ovim izbornim grupama učenici se mogu opredijeliti na one predmete koji će im biti od koristi u toku narednog školovanja.¹⁵

¹³ Vahid Fazlović, *Rad i uloga medresa danas*, Novi muallim, god. III, br. 8, str. 101.

¹⁴ Zijad Ljevaković i Ismet Veladžić, *Nastavni plan i program medresa i islamski poziv danas*, Novi muallim, god. III, br. 8, str.105.

¹⁵ Vidi više, *Zapisnik sa sedme sjednice Rijasetu IZ u BiH održane u Sarajevu u srijedu 28. jula 2004. godine*, odnosno 11. džumade-l-uhra 1425. h.g., Glasnik, vol. LXVI, Sarajevo, septembar-oktobar 2004., str. 1081-1084.

Prema novom Nastavnom planu i programu svršenic medrese dobiva diplomu samo o završenoj srednjoj stručnoj spremi, za razliku od ranijeg perioda na kojoj je pisalo stručno zanimanje *imam, hatib i muallim* za muškarce a *muallima* za žene. U skladu sa ovim promjenama na Fakultetu islamskih nauka se pokreće novi odsjek za imame, pored postojećih smjerova teološkog i pedagoškog.

Gazi Husrev-begova medresa od svjetskog renomea do lokalnog nivoa

Gazi Husrev-begova medresa koja je od svog postanka bila prestižna visokoobrazovna institucija ne samo za bosanske muslimane već i za muslimane Balkana, te se od svog osnivanja poredila sa najvećim svjetskim obrazovnim centrima, sa posljednjom reformom se svodi samo na okrug ili Kanton Sarajevo. Gazi Husrev-begova medresa koja se zajedno sa Šerijatskom sudačkom školom iz perioda Austro-Ugarske smatra pretečom najstarijeg i najvećeg univerziteta u Bosni i Hercegovini – Sarajevskog Univerziteta se danas svodi na gotovo običnu srednju školu sa dodatnim stručnim-vjerskim predmetima. Upravo zbog ovakvog položaja najčuvenije obrazovne institucije kod bosanskih muslimana možemo čuti želje i ideje da se pokrene Univerzitet Gazi Husrev-beg koji će obuhvatati sve fakultete islamskih nauka u BiH s ciljem podmirivanja potrebe oko četrdeset miliona muslimana u Evropi.

Umjesto zaključka

Bosansko-hercegovačke medrese su uprkos teškoći i bremenitosti prilika u posljednjem stoljeću ipak uspjele sačuvati i ispoštovati osnovne zahtjeve vakufnama. Posebno se to vidi na očuvanju tradicionalnih islamskih disciplina i obuhvatanju savremenih znanosti koje su se izučavale i izučavaju u medresama kao i neizmjernim naporima Islamske zajednice među kojima se posebno ističe reisu-l-ulema Džemaludin Čaušević u prve dvije-tri decenije XX stoljeća kao i današnji nosioci nastave i pokretači reformi u medresama.

Kada je riječ o nastavnom kadru u medresama i tu su se uglavnom ispoštovale vakufname u kojima se naglašava da nastavnici moraju biti najobrozaniji, najmoralniji, kreativni i sposobni da uspješno vode nastavu u zahtjevnim prilikama. Međutim, najveći problem predstavlja neujednačenost u kvalitetu nastavnog kadra u svim medresama, što rezultira velikoj razlici u kvalitetu svršenika medresa. Posebno je ovo vidljivo na onim fakultetima (Fakultet islamskih nauka ili Filozofski fakultet) na koje se upisuju svršenic svih medresa.

I za kraj pored činjenice da su medrese stihijski i neplanski osnivane i pokretane, da je teško uskladiti nastavni kadar u svim medresama, te da se proizvodi višak kadra za već prebukiranu IZ itd.. medrese su bile i bit će institucije koje će biti garant naših džemata i islama na ovim područjima. Stoga je obaveza da se iskoriste pogodne prilike i da se, koliko je to moguće, uskladi nastavni kadar u medresama, jer od kvaliteta svršenika medresa zavisi i kvalitet naših džemata. Da bi se izgradio novi profil naših džamlija potreban nam je kvalitetan kadar svršenika medresa.

Madrasa Reforms During the Time of Grand Mufti
Džemaludin Čaušević and Today's Madrasa Reforms

Abdulgafar Velić

Throughout the 20th century, Muslim educational institutions (madrasas) underwent constant changes as they adapted to the requirements of different systems and times. The functioning of madrasas in 20th century in Bosnia and Herzegovina should be viewed through the lens of at least four periods: Austro-Hungarian rule (1878 – 1918); the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians and Yugoslavia (1918-1945); Socialist Yugoslavia (1945 – 1992); and finally, independent Bosnia and Herzegovina (1992 – present).

This text by Abdulgafar Velić compares madrasa reforms during the time of the Grand Mufti Džemaludin Čaušević (Grand Mufti from 1914 – 1930) with more recent madrasa reforms in the present day. The book offers information about madrasas during the time of Austria-Hungary, World War I, and the Kingdom of Yugoslavia along with a brief outline of the role of the Grand Mufti Džemaludin Čaušević. The second part of the work turns to present-day conditions in madrasas under the jurisdiction of the Riyaset of the Islamic Community in Bosnia and Herzegovina.

It compares the two periods, the circumstances, and the conditions in which madrasas functioned and continues to function, and contrasts the programs of instruction, teaching aids, and instructional personnel in the different eras.

•••
•••
•••

مرت مؤسسات المسلمين التعليمية (المدارس الإسلامية) على مدى القرن العشرين بأكمله، عبر تغييرات وتعديلات متواصلة من أجل الانسجام مع الأنظمة المختلفة ومع متطلبات العصر. لذا يجب النظر إلى عمل المدارس الإسلامية في البوسنة والهرسك في القرن العشرين من خلال أربعة فترات على الأقل: فترة الحكم النمساوي الهنغاري (1878 – 1918)، وفترة مملكة الصرب والكروات والسلوفينيين ومملكة يوغوسلافيا (1918 – 1945)، وفترة يوغوسلافيا الاشتراكية (1945 – 1992)، وأخيرا فترة دولة البوسنة والهرسك المستقلة (منذ عام 1992 حتى اليوم).

يمثل هذا المقال مقارنة بين إصلاحات المدارس الإسلامية في عهد رئيس العلماء جمال الدين تشاوشيفيتش (شغل منصب رئيس العلماء في الفترة من 1914 إلى 1930)، وبين الإصلاحات الأخيرة، أي الوضع الحالي. ويقدم المقال معلومات عن أوضاع المدارس الإسلامية في عهد الحكم النمساوي الهنغاري، ومن ثم أثناء الحرب العالمية الأولى، وكذلك أيام مملكة يوغوسلافيا. كما يعرض ويبيّح إصلاحات المدارس ودور رئيس العلماء جمال الدين تشاوشيفيتش في تلك الإصلاحات.

أما في الجزء الثاني، فيستعرض المقال الوضع الحالي للمدارس الإسلامية في المناطق التي تشرف عليها المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك، ويقدم مقارنة بين هاتين الحقيقتين، والظروف والأحوال التي كانت المدارس الإسلامية تعمل فيها، كما يعقد مقارنة بين المناهج والبرامج التدريسية ووسائل الإيضاح وكوادر التدريس.